

Ivana Horbec i Vlasta Švoger

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

UDK 373.54:37.016](436-89)“1849“
373(436-89)“1849“

Primljeno: 28. studenoga 2011.

Prihvaćeno: 15. prosinca 2011.

Pregledni članak

POČETAK MODERNOGA SREDNJEG ŠKOLSTVA U HABSBURŠKOJ MONARHIJI: NASTAVNI PLAN ZA GIMNAZIJE (1849.)¹

U radu se donosi prijevod Nastavnog plana za gimnazije iz Nacrta ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji iz 1849. (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, I. Gymnasial – Plan), prikazuju se okolnosti u kojima je nastao i njegov utjecaj na školstvo u Hrvatskoj. Njime su uvedene osmogodišnje gimnazije u kojima je ostvarena ravnoteža između jezičnog obrazovanja iz klasičnih i živih jezika te matematike i prirodnih predmeta kao preduvjeta za uravnoteženo, svestrano obrazovanje. Spomenutim Nastavnim planom uvedeni su maturalni ispiti, predmetna nastava i pedagoška institucija razrednika. Bio je to početak modernoga srednjeg školstva u Habsburškoj Monarhiji, ali i temelj za razvoj austrijskog (i hrvatskog) srednjeg školstva do duboko u 20. stoljeće.

Ključne riječi: gimnazije, nastavni plan, modernizacija školstva, povijest školstva, Habsburška Monarhija, 1849. godine

1. Uvod

Tijekom 19. stoljeća nastavljaju se u ranom novom vijeku započeti procesi modernizacije školstva na svim razinama, koje se očitovalo u njegovu pretvaranju u sustav koji je normirala i njime upravljala država. Taj je proces u Habsburškoj Monarhiji započeo u 18. stoljeću reguliranjem osnovnog školstva, a njegovu prvu fazu predstavljalo je donošenje *Općeg školskog reda* iz 1774. godine (Horbec, I., Švoger, V., 2010). Postupno su stvoreni preduvjeti za znatnije intervencije države u srednje i visoko obrazovanje, a

¹ Prijevod *Nastavnog plana* donosimo odvojeno od članka, u rubrici *Povijesna građa*.

najvažnije reforme u pedagoškom i organizacijsko-upravnom pogledu provedene su u 19. stoljeću.

Revolucionarna previranja u rano proljeće 1848. zahvatila su veći dio Habsburške Monarhije, a među traženim liberalnim pravima i slobodama nalazile su se i takozvane akademske slobode, odnosno sloboda učenja i poučavanja. Sloboda poučavanja podrazumijevala je povezivanje znanstvenog istraživanja i poučavanja te slobodno poučavanje svake znanosti prema načelu „Znanost i učenje su slobodni“, a njezino ograničavanje nije se provodilo naredbama, nego slobodnom razmjenom mišljenja znanstvenika u javnom tisku. Na taj je način povezana sa slobodom izražavanja misli. Sukladno tim načelima sveučilišta su postala nositeljima znanstvenog istraživanja i zadatak im je bio studente upoznati s rezultatima i metodologijom istraživanja. Sloboda učenja označavala je pravo studenata da sami biraju kolegije koje žele slušati.² Uvažavajući zahtjeve studenata bečkog i praškog sveučilišta, 30. ožujka 1848. u ime vladara slobodu poučavanja i učenja proglasio je prvi austrijski ministar javne nastave Franz barun von Sommaruga. Ta je odluka imala dugoročne pozitivne posljedice i pokrenula je reformu javne nastave u Austriji.³

2. Modernizacija gimnazija u Habsburškoj Monarhiji

Temeljni preduvjet za ostvarenje spomenute slobode bilo je stvaranje osmogodišnje gimnazije, odnosno spajanje šestogodišnjih gimnazija i dvogodišnjeg pripremnog studija filozofije. To je podrazumijevalo temeljitu reformu cjelokupnog srednjeg i visokog obrazovanja. Već nekoliko godina prije revolucije u političkim krugovima nadležnima za prosvjetu u Austriji razmišljali su o glavnim načelima spomenute reforme. Franz Serafin Exner,⁴ profesor filozofije na Sveučilištu u Pragu, uživao je velik ugled u političkim i prosvjetnim krugovima. Prihvaćeno je njegovo shvaćanje da je potrebna sveobuhvatna reforma studija filozofije i gimnazija koji su tijesno povezani. U stručnome mišljenju datiranom 27. travnja 1845. o prijedlogu nastavnog plana za gimnazije (koji je izradio Benedict Richter) Exner se založio za koordiniranu reformu gimnazija i studija filozofije, uvođenje sustava stručnih učitelja, povećanje broja sati matematike i

² Dok je sloboda poučavanja ostala na snazi i unesena je u ustav iz 1867., sloboda učenja uskoro je ograničena uvođenjem studijskih nastavnih planova i obveznih kolegija. Opširnije o tim slobodama usp. <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.I/1406666.htm> [10. 2. 2012.]; http://www.uni-graz.at/uarc/www_geschichte/uarc/www_universitaet [10. 2. 2012.]; <http://www.josephinum.meduniwien.ac.at/allgemeine-informationen/chronik> [10. 2. 2012.]

³ Kao službeni nazivi višenacionalne države pod vlašću dinastije Habsburg u uporabi su bili Austrijsko Carstvo i Habsburška Monarhija. Rabio se i skraćeni naziv Austrija, kojim se nije podrazumijevao samo zapadni dio zajedničke države ili Cislajtanijska, nego i Zemlje ugarske krune ili Translajtanijska.

⁴ Franz Serafin Exner (Beč, 28. 8. 1802. – Padova, 21. 6. 1853.), filozof i školski reformator. Studirao je od 1818. do 1826. filozofiju i pravo u Beču i Paviji, a 1827. je stekao doktorat filozofije. Do 1831. bio je suplent filozofije i pedagogije na Sveučilištu u Beču, od 1831. do 1848. redovni profesor filozofije na Sveučilištu u Pragu. Od 1845. angažiran je na pripremama za reformu školstva u Austriji, od travnja 1848. savjetnik u Ministarstvu za javnu nastavu, zatim ministarski savjetnik. Od iste je godine bio redoviti član Carske akademije znanosti u Beču (*ÖBL*, 1957, 275-276; Frankfurter, 1893, 44-78, 98, 110-116.).

prirodnih predmeta, filološki ustrojenu nastavu njemačkog jezika te u perspektivi uvođenje slavenskih jezika kao nastavnih predmeta (Frankfurter, 1893, 79-83). Exner je bio uključen i u planove za reformu visokog školstva kao član odbora koji je trebao usuglasiti temeljna načela novog nastavnog plana studija filozofije. Budući da je već imao neke konkretne prijedloge o tome, povjerena mu je izrada *Nacrta uređenja filozofskog studija na domaćim nastavnim ustanovama* (*Entwurf einer Einrichtung des philosophischen Studiums an den inländischen Lehranstalten*) i njegova obrazloženja. Smatrao je da se na svakom fakultetu svaka znanost treba obrađivati kao cjelina, a ne da se, kao dotad, njezine osnove obrađuju na studiju filozofije. Budući da je pružanje „općega znanja“ zadaća gimnazije i studija filozofije, koji ima središnji položaj između gimnazija i sveučilišta, te da bi se izbjegao preveliki raskorak između tih institucija u disciplinarnom i znanstvenom pogledu, Exner je, po uzoru na njemačka sveučilišta, predložio povezivanje studija filozofije s gimnazijom. Preduvjetom za kvalitetnu nastavu smatrao je davanje profesorima određenog stupnja slobode poučavanja, a studentima slobode učenja. Prema njegovu mišljenju, iz glavne zadaće općeg obrazovanja proizlaze i glavni predmeti koje bi trebalo podučavati u gimnazijama: klasičnu književnost, filozofiju, matematiku, eksperimentalnu fiziku, estetiku i povijest umjetnosti, opću i austrijsku državnu povijest, deskriptivne prirodne znanosti („die beschreibenden Naturwissenschaften“) i vjeronauk. Predvidio je i slobodna predavanja iz lijepe književnosti na materinjem jeziku i već spomenutih predmeta (Frankfurter, 1893, 83-89). Izbijanje revolucije u proljeće 1848. omelo je ostvarenje tog plana.

Radi osmišljavanja reforme srednjeg i visokog školstva početkom travnja 1848. osnovano je povjerenstvo sastavljeno od istaknutih profesora bečkih i praških fakulteta i gimnazija. Među njima je bio i F. S. Exner. Savjetovanje je održano 5. travnja, a na temelju ondje iznesenih prijedloga i vlastitih već ranije iznesenih ideja Exner je zajedno s Ernstom barunom von Feuchterslebenom, državnim podtajnikom za osnovno školstvo, izradio nacrt preobrazbe cjelokupne javne nastave – *Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji* (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*)⁵ (Frankfurter, 1893, 4-5, 90-91). U njemu je osnovna škola označena kao prvi i ujedno najvažniji sastavni dio sustava javne nastave. Radi toga joj je trebalo povećati važnost poboljšanjem naobrazbe učitelja, proširenjem nastavnoga gradiva i uz pomoć novih upravnih i nadzornih struktura (Donnermair, 2010, 199-200).

Spomenutim *Nacrtom temeljnih načela javne nastave u Austriji* ukinut je dvogodišnji pripremni studij filozofije i priključen je gimnaziji kao 7. i 8. razred, osmogodišnja gimnazija podijeljena je na nižu, koja je obuhvaćala prva četiri razreda, i višu gimnaziju (5.-8. razred), a uvedena su i zemaljska školska vijeća. Sastavljena od četvorice direktora od kojih je svaki bio nadležan za jedno područje: osnovne škole, gimnazije, druge srednje škole te vjeronauk i vjerski odgoj, vijeća su organizirala i upravljala školstvom u pojedinim zemljama (Oktroiranim ustavom iz 1849. nazvanim krunovinama). Na taj je način školstvo u velikoj mjeri postalo laičko, izuzeto iz neposrednog

⁵ Objavljen je 1848. kao samostalna publikacija pod gore navedenim naslovom (Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei) te u četiri nastavaka u novinama *Wiener Zeitung* od 18.-21. 7. 1848.

nadzora crkvenih vlasti i postupno je dobivalo značajke državno (nacionalno) usmjerene institucije (Govekar-Okoliš, 2006), nastavljajući tako proces započet donošenjem *Općeg školskog reda* iz 1774. (Horbec, I., Švoger, V., 2010). *Nacrt temeljnih načela javne nastave* predstavljao je temelj za razvoj školstva u Austriji do u 20. stoljeće.

Osnovano je povjerenstvo za provođenje spomenutog *Nacrta*, odnosno za provođenje nastavne reforme, na čelu s Franzom Exnerom. Budući da je uzor za ustroj gimnazija bio školski sustav u njemačkim zemljama, tražio je suradnika koji je obrazovan u najboljim njemačkim školama i koji ima radno iskustvo na takvim školama. Sjetio se gimnazijskog učitelja Hermanna Bonitza,⁶ kojeg je upoznao 1842. tijekom svog putovanja njemačkim zemljama. Bonitz je prihvatio ponudu da surađuje na školskoj reformi u Austriji. Dana 6. veljače 1849. car ga je imenovao profesorom klasične filologije i književnosti na bečkome sveučilištu, a uz to je dobio zadatak držanja uvodnih predavanja u filološke studije kandidatima za mjesto gimnazijskih učitelja te surađivanja u reformi gimnazija i sveučilišta (Frankfurter, 1893, 91-100). Njih su dvojica prigodom Bonitzova kratkog boravka u Beču u prosincu 1848. dogovorili glavna načela reforme, a detalje su dogovarali od proljeća 1849. u gotovo svakodnevnim raspravama. Temeljem njihovih dogovora Bonitz je napisao *Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji* (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*), koji se u literaturi obično kratko naziva *Organisationsentwurf*, odnosno *Nacrt ustroja*. Iz Bonitzovih autobiografskih zabilježaka i temeljem tvrdnji njihova šefa, državnog podtajnika dr. Josepha Alexandera Helferta, razvidno je da je Exner napisao uvod i prvi općeniti odjeljak u nastavnom planu za gimnazije, napomene o uvodu u filozofiju i upute za nastavu prirodnih znanosti te nastavni plan za realne škole, a ostale je dijelove napisao Bonitz. Nastava njemačkog jezika uređena je prema prijedlogu Josefa Mozarta, njihova pomoćnika za reformu visokoškolske nastave (Frankfurter, 1893, 105-109).

U *Nacrtu ustroja gimnazija* sintetizirane su i konkretizirane ideje koje je unatrag nekoliko godina u svojim različitim spisima predlagao Exner potaknut ustrojem srednjeg i visokog školstva u Pruskoj. Uvedene su osmogodišnje gimnazije, sastavljene od četverogodišnje niže i više gimnazije, sustav razrednih učitelja koji su predavali (gotovo) sve predmete u jednom razredu zamijenjen je predmetnim nastavnicima koji su predavali jedan ili eventualno dva srodna predmeta, a na završetku osmog razreda gimnazije uveden je maturalni ispit (pismeni i usmeni) kao ispit zrelosti i temeljni preduvjet za nastavak obrazovanja na sveučilištu. Ostvarena je ravnoteža između nastave jezika – klasičnih jezika te materinjeg i drugih živih jezika – na jednoj strani, te matematike, društvenih i prirodnih predmeta na drugoj strani. Time su stvoreni uvjeti za

⁶ Hermann Bonitz (Bad Langensalza, 29. 7. 1814. – Berlin, 25. 7. 1888.), klasični filolog, filozof i školski reformator. Filozofiju i klasičnu filologiju studirao je u Leipzigu i Berlinu, 1836. stekao je doktorat iz filozofije i položio ispit za gimnazijskog profesora iz svih predmeta. Iste je godine počeo raditi kao učitelj u Dresdenu, od 1838. radio je kao viši učitelj u gimnaziji u Berlinu, a od 1842. u gimnaziji u Stettinu (Szczecinu). Od 1849. bio je profesor klasične filologije na Sveučilištu u Beču, 1854. izabran za redovitog člana Carske akademije znanosti u Beču. Godine 1867. vratio se u Prusku kao ravnatelj gimnazije u Berlinu, iduće je godine izabran za člana Kraljevske akademije znanosti u Berlinu. Osmislio je reformu pruskog srednjeg školstva 1882. Napisao je brojne znanstvene rasprave o antičkim autorima (*NDB*, 1955, 447; Frankfurter, 1893, 92-139).

pretvaranje gimnazija iz škola za učenje klasičnih jezika u škole koje pružaju kvalitetnu široku opću naobrazbu kao preduvjet za visokoškolsko obrazovanje, odnosno za obrazovanje intelektualne građanske elite. Kao značajna novost uveden je materinji kao nastavni jezik, ali je trebalo osigurati i nastavu drugog zemaljskog jezika u nacionalno miješanim krunovinama te nastavu njemačkog jezika. Detaljno je propisan nastavni plan za sve predmete, uveden je razrednik kao pedagoški posrednik između ostalih učitelja i učenika, osobito u disciplinskom smislu, precizno su normirani način vođenja pedagoške dokumentacije, ostali oblici pedagoškog djelovanja gimnazije te upravljanje njome. Stavljanjem neposrednog nadzora nad gimnazijama u ruke zemaljskog školskog vijeća, odnosno školskog savjetnika kao pedagoškog nadzornika u prvoj instanciji, učinjen je odlučujući korak prema laicizaciji školstva i njegovu definitivnom pretvaranju u *politicum*.

Carskom naredbom od 16. rujna 1849. za privremenu je uporabu odobren *Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji* (Slapnicka, 2008, 196; *Reichsgesetzblatt* Nr. 393.). Međutim, političke prilike koje su omogućile spomenutu reformu gimnazija u liberalnom duhu u međuvremenu su se promijenile. Slom revolucionarnog pokreta u Monarhiji i pobjeda proturevolucionarnih i reakcionarnih snaga ubrzo su doveli do uvođenja apsolutističkog sustava. Nakon Silvestarskog patenta iz 1851. cjelovito provođenje reforme gimnazija iz 1849. postalo je nemogućim i započeo je proces njezine revizije. Temeljem vladareve naredbe iz srpnja 1852. o konkretizaciji prijedloga za reformu gimnazija i sveučilišta Johann Kleeman analizirao je dotadašnje rezultate reforme gimnazije. Ta je analiza poslužila kao polazište rasprava o dotičnom predmetu, a utvrdila je da su se glavna načela reforme pokazala djelotvornima, pohvalila je učenje njemačkog jezika kao obveznog predmeta, jer je taj jezik sredstvo sporazumijevanja obrazovanih ljudi u Monarhiji i predložila je da se u višim razredima gimnazije njemački jezik barem djelomično uvede kao nastavni jezik. Ministarska konferencija, a nakon nje i Carevinsko vijeće raspravljali su o reformi gimnazija i sveučilišta tijekom 1853. i 1854. godine. Ministarska konferencija zaključila je da u pravilu treba uvesti njemački jezik kao nastavni od 4. razreda gimnazije, ali da ne bi trebalo potpuno isključiti zemaljski jezik. Odgovarajuća naredba o njemačkom nastavnom jeziku donesena je 22. kolovoza 1854., a konačna reforma gimnazija na temelju donekle modificiranog *Nastavnog plana za gimnazije* iz 1849., napose u smislu nastavnog jezika, potvrđena je carskom odlukom od 9. prosinca 1854. Njome je definitivno nastavljena započeta modernizacija gimnazija, ali su i širom otvorena vrata germanizaciji gimnazija, doduše privremenoj (Gross, 1985, 304-305). *Nastavni plan za gimnazije* iz 1849. predstavljao je temelj razvoja gimnazija u Austriji do početka 20. stoljeća, a neka od njegovih glavnih načela sadržana su i u modernim gimnazijama.

3. Nastavni plan za gimnazije iz 1849. i hrvatsko školstvo

Opisana privremena reforma gimnazija u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji počela se primjenjivati u školskoj godini 1850./51. na zagrebačkoj gimnaziji, koja je priključenjem dvogodišnjeg studija filozofije s Kraljevske akademije znanosti pretvorena u

osmogodišnju (Gross, 1985, 304, 307), a kasnije postupno i u ostalim, tada još nepotpunim, uglavnom četverogodišnjim gimnazijama. U njezinoj implementaciji sve su se hrvatske gimnazije susretale s velikim financijskim teškoćama koje su otežavale rješavanje drugih problema, primjerice zapošljavanje novih nastavnika, izradu originalnih udžbenika ili prevođenje kvalitetnih udžbenika na hrvatski jezik, nabavu potrebnih nastavnih sredstava, vrlo ograničenu mogućnost roditelja da plaćaju školarinu i slično.⁷

Modernizacija gimnazija u hrvatskim zemljama i njihovo ujednačavanje s ostalim gimnazijama u Monarhiji urodila je i jednom negativnom posljedicom. Pod izgovorom nepostojanja odgovarajućih udžbenika i nedostatka znanstvene terminologije na hrvatskom jeziku germanizacijska nastojanja u hrvatskim su gimnazijama započela već u prosincu 1851. Tada je ministar Leo Thun-Hohenstein naredio da se njemački jezik predaje kao obvezni predmet u svim razredima gimnazije u Hrvatskoj i zatražio mišljenje o mogućnosti njegova uvođenja kao nastavnog jezika za neke predmete u višim razredima gimnazije. Sljedeći korak u tom pravcu bila je u idućoj godini odluka o njemačkom nastavnom jeziku u višim razredima gimnazije za povijest, povijest prirode, matematiku i fiziku, a naredbom Ministarstva bogoštovlja i nastave od 22. kolovoza 1854. uveden je njemački kao „pretežno“ nastavni jezik. To je značilo da se hrvatski nastavni jezik i dalje mogao rabiti samo u nastavi hrvatskog jezika i vjeronauka. Takvo je stanje ostalo do sredine 1859. kad je vladarevom odlukom od 20. srpnja ukinuta odluka od 9. prosinca 1854., koja je, među ostalim, propisivala njemački jezik kao nastavni u svim gimnazijama u Monarhiji. Nakon ponovnog uvođenja ustavnosti i donošenja Listopadske diplome 1860. hrvatski jezik ponovno je postao nastavni u hrvatskim gimnazijama.⁸

Drugi važan utjecaj *Nastavnog plana za gimnazije* iz 1849. u hrvatskom školstvu vidljiv je na normativnoj razini. Naime, prema *Nacrtu temeljnih načela javne nastave u Austriji* i iz njega proizašlom *Nastavnom planu za gimnazije* izrađena je *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu iz 1849.*⁹ Prvu osnovu za reformu školstva ljeti 1848. izradio je od Hrvatskog sabora imenovani odbor „za izradjenje najpotrebitijih popravakah u školah, naucih i vèrozakonih“, ali ju je Prosvjetni odsjek Banskoga vijeća odbacio.¹⁰ Austrijsku zakonsku osnovu o uređenju školstva Prosvjetni je odsjek prilagodio prilikama u Hrvatskoj i izradio hrvatsku inačicu. Uz popratno pismo banskog namjesnika Mirka Lentulaja 1. rujna 1849. poslana je upravljajućim odborima hrvatskih županija i saborskim zastupnicima, odnosno današnjim rječnikom rečeno, upućena je na javnu raspravu. *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu* iznijela je glavne smjernice preustroja cjelokupnog hrvatskog školstva u narodnom duhu, s hrvatskim nastavnim jezikom (uz neke ustupke latinskom

⁷ O prilagodbi gimnazija u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji novom ustroju gimnazija iz 1849. i njihovu pretvaranju u potpune osmogodišnje gimnazije (gimnazije u Požegi i Karlovcu ostale su četverogodišnje) opširnije piše Gross, 1985, 307-311.

⁸ O nastojanjima germanizacije gimnazija u Hrvatskoj vidjeti opširnije kod Gross, 1985, 313-324.

⁹ O njezinim glavnim značajkama i načinu donošenja detaljnije vidjeti kod Iveljić, 1992, 43-49; Markus, 2000, 309-315. i Petris-Martinčić, 1992, 121-124.

¹⁰ O radu Prosvjetnog odsjeka Banskoga vijeća i o njegovim nastojanjima za modernizacijom hrvatskog školstva usp. Iveljić, 1992, 33-77.

jeziku u visokom školstvu), dosljedno je zagovarala slobodu učenja i poučavanja te pravo svakoga na osnovno obrazovanje kao preduvjet za uživanje (i razumijevanje) ustavnih prava. Osim pučkih i građanskih škola o kojima bi trebale brinuti općine, sve ostale škole trebale bi biti pod upravom Prosvjetnog odsjeka Banskoga vijeća. Cjelokupno školstvo, osim donekle visokog školstva u kojem se predviđao određeni utjecaj bečkog središta, trebalo je biti u sklopu hrvatskih autonomnih poslova i u tome je bitna razlika u odnosu na *Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji* koji je cjelokupno školstvo stavljao u nadležnost središnjih državnih organa. Hrvatska zakonska osnova predviđala je porast broja škola na svim razinama, uvođenje novih tipova škola, bolje obrazovanje i uvjete rada učitelja te laicizaciju školstva, odnosno smanjenje utjecaja svećenstva u upravljanju školama i njihovu nadzoru. U pogledu uređenja gimnazija u hrvatskoj zakonskoj osnovi o školstvu zadržana su glavna načela uvedena austrijskim *Nastavnim planom za gimnazije*: osmogodišnja gimnazija podijeljena je na nižu („gramatična ili slovnicihna učiona“) i višu gimnaziju („liceum“), uče se isti nastavni predmeti, ali su predviđeni i staroslavenski te u zadnjem razredu hebrejski jezik za buduće svećenike, za razliku od austrijskog zakonskog prijedloga, u hrvatskom je predviđena predmetna nastava samo u višoj gimnaziji, također je uvedena matura kao ispit zrelosti za sveučilišni studij, nadzor gimnazija u Hrvatskoj povjerava se državnom upravitelju gimnazija koji je član školskog vijeća, odnosno savjetnik Prosvjetnog odjela Banskoga vijeća za gimnazije i druge srednje škole, a Bansko vijeće imenuje učitelje i ravnatelje gimnazija. Dakle, ovlasti Ministarstva javne nastave iz *Nastavnog plana za gimnazije* u hrvatskoj inačici prenesene su na Bansko vijeće, dok Hrvatski sabor donosi odluke o plaćama učitelja i o osnivanju gimnazija.

Iz iznesenoga je vidljivo da su prihvaćena temeljna načela ustroja gimnazija, ali su u pojedinostima prilagođena hrvatskim prilikama. Premda spomenuta hrvatska zakonska osnova o školstvu nije prihvaćena u praksi, jer je uslijedio prikriveni, a zatim i otvoreni apsolutizam, ideje i načela izneseni u njoj trajno su utjecali na kasnije zakonske prijedloge o uređenju hrvatskog školstva.

Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji iz 1849. zacrtao je glavne smjernice modernizacije gimnazija u Hrvatskoj i predstavljao je zakonski temelj razvoja hrvatskog srednjoškolskog sustava do početka 20. stoljeća (Szabo, 2009).

LITERATURA:

1. Anić, Š., Klaić, N., Domović, Ž. (1998). *Rječnik stranih riječi. Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Zagreb: Sani-plus
2. Cuvaj, A. (1910). Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije, 2. izd., sv. III. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
3. Donnermair, Ch. (2010). Die staatliche Übernahme der Primarschulwesens im 19. Jahrhundert: Maßnahmen und Intentionen. Vergleich Frankreich – Österreich. Doktorska disertacija. Wien: Sveučilište u Beču.
4. Frankfurter, S. (1893). *Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Unterrichtsreform*. Wien: Alfred Hölder k. u.

- k. Hof- und Universitäts-Buchhändler (reprint 2010) Dostupno na: <http://www.archive.org/stream/grafleothunhohe00frangoog#page> [zadnji put pregledano 25. 1. 2012.]
5. Govekar-Okoliš, M. (2006). Školska uprava u Sloveniji od 1848. do 1914. U: *Anali za povijest odgoja*, vol. 5, Zagreb: Hrvatski školski muzej, 65-77.
 6. Gross, M. (1985). *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*. Zagreb: Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest.
 7. Horbec, I., Švoger, V. (2010). Školstvo kao politicum: Opći školski red iz 1774. U: *Anali za povijest odgoja*, vol. 9, Zagreb: Hrvatski školski muzej, str. 5-47.
 8. Iveljić, I. (1992). Pokušaji modernizacije u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji od 1848. do 1850. godine, magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
 9. Markus, T. (2000). *Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine. Ustanove, ideje, ciljevi, politička kultura*. Zagreb: Dom i svijet.
 10. *Neue Deutsche Biographie* (1955). Band 2, Berlin: Drucker & Humblot, str. 447.
 11. Petris-Martinčić, R. (1992). Temeljni tekstovi iz hrvatskog školskog zakonodavstva 19. stoljeća (I.). U: *Anali za povijest odgoja*, vol. 1, Zagreb: Hrvatski školski muzej, str. 121-152.
 12. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950* (1957). Bd. 1, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, str. 275-276.
 13. Slapnicka, H. (2008). Die Rechtsstellung der Universitäten im alten Österreich von den Reformen Leo Thuns bis zum Ende der Monarchie. U: Wörster, P. *Universitäten im östlichen Mitteleuropa. Zwischen Kirche, Staat und Nation – Sozialgeschichtliche und politische Entwicklungen*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, str. 195-205.
 14. Szabo, A. (2009). Razvoj osnovnog i srednjeg školstva od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća. U: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. IV: Moderna hrvatska kultura od Preporoda do Moderne (XIX. stoljeće)*. Ur. Bratulić, J., Vončina, J. i Jelčić, A. D., Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, str. 223-231.
 15. Župan, D. (2009). Od Eselbanka do modernog školstva. U: *Slavonija, Baranja i Srijem*. Prvi svezak. Ur. Biškupić, B., Kusin, V., Šulc, B. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske – Galerija Klovčevići dvori, str. 425-429.
 16. <http://www.austria-lexikon.at/af/AEIOU/Inflation> [9. 1. 2012.]
 17. <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.I/1406666.htm> [10. 2. 2012.]
 18. http://www.uni-graz.at/uarc/www_geschichte/uarc/www_universitaet [10. 2. 2012.]
 19. <http://www.josephinum.meduniwien.ac.at/allgemeine-informationen/chronik> [10. 2. 2012.]

TISKANA IZVORNA GRADA:

1. *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich* (1848). Wien: Kaiserlich- königliche Hof- und Staatsdruckerei.
2. *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* (1849). Wien: Kaiserlich- königliche Hof- und Staatsdruckerei.
3. Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hrvatsku i Slavoniu. U: Petris-Martinčić, R. (1992), 125-152.
4. *Wiener Zeitung*, br. 197./18.7.1848., str. 169-171., 198./19.7.1848., 177-179., 199./20.7.1848., 187-189., 200./21.7.1848., 195-197.

Ivana Horbec and Vlasta Švoger
Croatian Institute of History, Zagreb

(Summary)

BEGINNINGS OF MODERN SECONDARY EDUCATION IN THE HABSBURG MONARCHY: GYMNASIAL PLAN (1849)

The paper provides a translation of the Gymnasial Plan from the Scheme for the Organisation of Gymnasia and Realshulen in Austria from 1849 (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, I. Gymnasial Plan*) as well as presents the circumstances in which it was created and its impact on education in Croatia. Eight-year gymnasia were introduced under the mentioned Plan and thus the balance between the education in classical and living languages and education in math and other sciences was achieved as the precondition for ensuring a balanced and comprehensive education. Matura exams, education by subjects and the pedagogical institution of class masters were introduced under the mentioned Gymnasial Plan as well. It represented the beginning of modern secondary education in the Habsburg Monarchy and the foundation for the development of Austrian (and Croatian) secondary education until far into the 20th century.

Key words: gymnasiums, gymnasial plan, modernisation of education,
history of education, Habsburg Monarchy, 1849